

Слід також передбачати наслідки вводу інституту кримінальних проступків у КК України. Це потягне за собою реформування адміністративної та кримінальної галузей, перегляд позиції щодо дисциплінарної відповідальності тощо.

Література

1. Кримінальний процесуальний кодекс України // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2013, № 9-10, № 11-12, № 13, с. 88.
2. Кримінальний кодекс України // Відомості Верховної Ради України. - 2001. - № 25-26. - С. 131.
3. Кодекс про адміністративні правопорушення // Верховна Рада УРСР; Кодекс України, Закон, Кодекс від 07.12.1984 № 8073-X (Редакція станом на 21.05.2015).
4. Навчальний російсько-український словник фахової термінології для правників / Г.С. Онуфрієнко, Н.А. Полежаєва, Н.В. Руколянська, Н.В. Таранова; ред.: Г.С. Онуфрієнко. - Запоріжжя, 1998. - 120 с.
5. Українсько-російський словник // Вид. Українська

енциклопедія. - Київ. - 1986. - 651 с.

6. Большой энциклопедический словарь. Языкознание. // Гл. ред. В.Н. Ярцева - М.: Большая Российская энциклопедия, 1998. - 685 с.

7. Конопельський В.Я. Покарання за кримінальні проступки. / В.Я. Конопельський // Роль та місце ОВС у розбудові демократичної правової держави: Матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції (26 квітня 2013 року). - Одеса: Одеський державний університет внутрішніх справ, 2013. - С. 373-374.

8. Бабаєв М.М., Пудовочкин Ю.Е. Проблемы российской уголовной политики / М.М. Бабаєв, Ю.Е. Пудовочкин // Монография: Проспект Издательство. - М., 2014 г. - 296 с.

Саакян М.Б.,
доктор юридичних наук, професор,
т.в.о. начальника кафедри
оперативно-розшукової діяльності
ОДУВС
Надійшла до редакції: 02.09.2015

УДК 343.103:159.9

ЮРИДИКО-ПСИХОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ЗАСТОСУВАННЯ СПОСТЕРЕЖЕННЯ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

Глущенко І. В.

Реалізація положень концепції психологічного застосування спостереження оперативними та слідчими підрозділами неможлива без спеціальних психологічних знань. Психологічні знання - це система відомостей про закономірності виникнення і розвитку психіки, психічні явища, процеси, стани, поведінку і діяльність людини.

Ключові слова: спостереження, психофізіологічні засади, психологія, увага.

Реализация положений концепции психологического применения наблюдения оперативными и следственными подразделениями невозможна без специальных психологических знаний. Психологические знания - это система сведений о закономерностях возникновения и развития психики, психические явления, процессы, состояния, поведение и деятельность человека.

Ключевые слова: наблюдение, психофизиологические основы, психология, внимание.

The implementation of the concept of the use of psychological observation and operational investigative units is impossible without special psychological knowledge. Psychological knowledge - a system of information on patterns of occurrence and development of the mind, psychic phenomena, processes, conditions, behavior and human activities.

Keywords: observation, physiological principles, psychology, attention.

Розвиток теорії і практики слідчої та оперативно-розшукової діяльності характеризується широким використанням досягнень психологічної науки. Науково обґрунтовані психологічні рекомендації мають важливе значення для успішної роботи слідчих та оперативних підрозділів, оскільки в центрі її знаходиться людина з її індивідуально-психологічними особливостями [7, 50].

Завдання, вирішення яких потребує психологічної компетенції, виникають у всіх сферах життя суспільства.

Оволодіння основами психологічних знань має особливе значення для ефективної роботи слідчих та оперативних працівників, тому що вона цілком пов'язана з людьми, їхніми індивідуально-психологічними якостями.

Важливо зазначити, що розв'язання завдань, які вирішуються в процесі слідчої та оперативно-розшукової діяльності, у сучасних умовах вимагає застосування в оперативній практиці не емпіричних, а спеціальних психологічних знань, бо без цього в протидії злочинності неможливе вдосконалення та якісне оновлення роботи слідчих та оперативних підрозділів. Специфіка слідчої та оперативно-розшукової діяльності з підвищеним фактором ризику, моральним і фізичним напруженням в умовах невизначеної чи недостатньої інформації, високої відповідальності та дефіциту часу ставить перед органами, що проводять слідчі (розшукові) дії та оперативно-розшукові заходи, завдання, які можуть бути вирішені лише за системної організації постійного психологічного забезпечення.

Взагалі, під системою психологічного забезпечення оперативно-розшукової діяльності, на думку О.М. Бандурки, маються на увазі сукупні узгоджені дії спеціальних підрозділів психологічного забезпечення, науково-дослідницьких установ, навчальних закладів, оперативних підрозділів, які забезпечують оперативно-розшукову діяльність, що спрямована на підвищення ефективності їх оперативно-службової діяльності та боєздатності шляхом цілеспрямованого використання науково обґрунтованих форм, методів і засобів професійної психології [5, 305].

Безумовно, що реалізація положень концепції психологічного застосування спостереження оперативними та слідчими підрозділами неможлива без спеціальних психологічних знань. Психологічні знання - це система відомостей про закономірності виникнення і розвитку психіки, психічні явища, процеси, стани, поведінка і діяльність людини.

Унаслідок надзвичайного розмаїття й складності відносин, що виникають у практиці слідчої та оператив-

но-розшукової роботи, психіка людини набуває в них різноманітних якостей, властивостей. Психологічні процеси і функції, особливості особистості, що складають психологічні компоненти слідчої та оперативно-розшукової діяльності, по-різному проявляються і мають неоднакове значення для її спрямованості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить, що в спеціальній літературі відзначається, що в слідчій та оперативно-розшуковій діяльності недостатньо використовуються досягнення психології [2, 89].

Дослідженню психології слідчої та оперативно-розшукової діяльності в цілому присвячені праці таких вчених, як: Б.І. Бараненко, Д.И. Никифорчук, С.І. Ніколаюк, Я.Ю. Кондратьєв, І.В. Сервецький, Г.О. Юхновець, Ю.В. Чуфаровський та інші. Однак питання психологічного забезпечення застосування спостереження потребують детального розгляду і вирішення, оскільки вирішення оперативно-тактичних завдань при проведенні спостереження на сучасному етапі вимагає не емпіричних, а наукових психологічних знань.

Метою статті є визначення психофізіологічних засад застосування спостереження у кримінальному процесі.

У психології спостереження (англ. observation) розуміють як навмисне і цілеспрямоване сприйняття, обумовлене завданням діяльності. Слід відзначити, що в психології під спостереженням розуміють спеціально організоване сприйняття предметів і явищ навколишньої дійсності за заздалегідь розробленими програмою і планом. Основною вимогою до спостереження є об'єктивність, тобто можливість перевірки та підтвердження його результатів іншими методами. Його успіх залежить від чітко поставленого завдання, наявності плану, в якому визначено етапи спостереження, умов, в яких воно відбувається, способів фіксації результатів та ін. Точність отриманих результатів, крім указаних вище об'єктивних умов, залежить також від компетентності і добросовісності спостерігача, наявності у нього досвіду проведення спостереження [6, 336].

Спостереження - це сприйняття, тісно пов'язане з мисленням. Спостерігач робить висновки, осмислює факти, явища, висловлює гіпотези, що потребують перевірки. Спостереження передбачає не тільки безпосереднє сприйняття інформації, а й її опрацювання. Успіх спостереження значною мірою визначається чіткою постановкою завдань. Суттєву роль відіграє розподіл завдань, постановка часткових і більш конкретних завдань. Крім того, для успішного спостереження велике значення має попередня підготовка до нього, ознайомлення з матеріалом, що має відношення до об'єкта майбутнього спостереження, минулий досвід, знання спостерігача. Активність спостереження виражається як у розумовій діяльності, здійснюваній при спостереженні, так і в рухомій діяльності спостерігача. Оперуючи предметами, людина краще пізнає їх властивість [1].

Спостереження - це систематичне, цілеспрямоване, планомірне вивчення психічних явищ шляхом особистого сприйняття різноманітних зовнішніх проявів психіки при безпосередньому спілкуванні.

Метод спостереження відрізняється необхідністю синтезувати, узагальнювати різноманітні об'єкти. У слідчій та оперативно-розшуковій діяльності важливо вміти спостерігати як за особистістю загалом, так і за її окремими деталями. Такими конкретними деталями можуть бути її дії, міміка, пантоміміка, мова, поєднання міміки й пантоміміки залежно від зміни мови (темпу,

модуляції), рухи тощо.

Об'єктами спостереження є люди їх зовнішні ознаки, як статистичні, так і динамічні, зовнішні прояви їх емоційного стану, характеру, темпераменту, навичок та ін.; умови її життя і роботи, тобто місце, де вона постійно знаходиться і які в силу цього деякою мірою відображають звички, навички і якості даної особистості [3, 197].

Спостереження за особою - це насамперед оцінка її станів і поведінки. У процесі спостереження спостерігач сприймає великий обсяг інформації, однак фіксує він лише незначну її частину. З усього масиву отриманої інформації спостерігач неодмінно робить відбір, який залежить від його особистих властивостей і уявлень. Ми часто сприймаємо те, що хочемо бачити, те, що нам зрозуміліше й ближче, та інтерпретуємо сприйняте так, як нам того хочеться. Це - закономірність спостереження, яку необхідно враховувати, що уникнути суб'єктивності.

У психологічному аспекті основою спостереження є сприйняття. Сприйняття називається відображення предметів чи явищ при їх впливі на органи чуття. Саме воно безпосередньо пов'язане з перевтіленням інформації, яка потрапляє із зовнішнього середовища. При цьому формуються образи, з якими в подальшому оперують увага, пам'ять, мислення і емоції.

Розглядаючи психологічні основи застосування спостереження, необхідно відзначити особливості зорового сприйняття. Структура зорового образу складається з постійних взаємозв'язків між конкретними рухами і тими змінами зорових відчуттів, якими око відповідає на ці рухи. Це встановлено при аналізі досліджень рухів очей у процесі зорового сприйняття.

На відміну від цілей спостереження в загальній психології, де за допомогою цього методу визначається конкретне, окремо взяте питання (поведінка, реакція людини в конкретній ситуації), спостереження при проведенні окремих слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій та оперативно-розшукових заходів, ставить за мету виявлення найбільш повної інформації про особистість. У процесі такого спостереження здійснюється чуттєве сприйняття зовнішнього вигляду людини, її мови (а звідси і розумових процесів), вчинків, дій. При вивченні особистості важливо спостерігати не тільки дії або виявлені при цьому знання чи навички, а й ставлення особистості до цих дій. При цьому, звичайно, треба мати на увазі, що в різних умовах, у різних системах людських відносин, у різних емоційних станах одна дія може означати абсолютно різні вчинки певної людини.

Найбільш важливими психологічними умовами, що сприяють успішному застосуванню спостереження є:

уміння слідчих та оперативних працівників психологічно діагностувати нестандартну поведінку об'єкта спостереження на основі аналізу й оцінки фактів;

уміння прогнозувати поведінку об'єкта та відповідно обирати прийоми і тактику застосування спостереження; готовність до незвичайних випадків під час спостереження.

Враховуючи вказані психологічні умови та з огляду на результати опитування серед слідчих та оперативних працівників, можна зробити висновок, що ефективність і результативність дій зазначених працівників значною мірою визначаються психологічними факторами. У зв'язку з цим виникає необхідність у вивченні психічних особливостей діяльності слідчих та оперативних працівників у процесі застосування спостереження.

Ті чи інші психологічні знання є в кожній людині, також і в слідчих та оперативних працівників, які застосовують спостереження. І чим більше накопичено досвіду, тим глибші ці знання. Кожен співробітник може навести приклади успішного застосування психологічних прийомів, які зустрічалися в його практиці. Вони стосуються психологічних закономірностей, заснованих на психологічних прийомах легендування, установлення психологічного контакту, отримання оперативно значущої інформації. Однак він набуває таких знань, як правило, протягом тривалого часу, пізнаючи все на власному досвіді, іноді на власних помилках.

Формування професійних якостей у слідчих та оперативних працівників - це складний процес, на який необхідно звертати належну увагу не тільки в процесі навчання майбутніх фахівців у відповідних навчальних закладах та під час стажування молодих співробітників у підрозділах, але й у процесі проведення практичних занять особового складу, оскільки без постійного поновлення роботи над собою, виявлення й відновлення втраченого відбувається зниження рівня підготовленості. Важливу роль при формуванні професійних якостей відіграє саморозвиток, якому властива внутрішня активність і усвідомлена спрямованість на розгортання, формування й удосконалення властивостей, сторін, якостей, що є значущими не тільки для розвитку своєї особистості, а для самовдосконалення як фахівця. Отже, вивчення психологічних питань у період навчання в спеціалізованих навчальних закладах з підготовки майбутніх слідчих та оперативних працівників буде сприяти впровадженню таких знань у практику слідчих та оперативних підрозділів.

Тактична майстерність необхідна у всіх видах слідчої та оперативно-розшукової діяльності, але найбільше значення вона має в таких видах діяльності, де відбувається безпосередній контакт особового складу органів внутрішніх справ з особами, які підозрюються у вчиненні злочинів. Тактична майстерність відображається в умінні приймати найбільш відповідні цілеспрямованій ефективні прийоми та методи спостереження. Досягнення високої тактичної підготовки слідчих та оперативних працівників тісно пов'язане з розвитком конкретних особливостей психологічних якостей особистості. Також неможливо досягнути досконалості тактики при недостатній спостережливості, бідній уяві, слабкому розвитку тих особливостей мислення, які необхідні для швидкого і точного орієнтування в умовах застосування спостереження і успішного вирішення тактичних завдань.

Спостережливості і увага є одними з цінних якостей особи. Виховання цих якостей у студентів юридичних вищих навчальних закладів, які бажають стати в майбутньому висококваліфікованими фахівцями - юристами-професіоналами, складає істотне завдання криміналістики, правової психології, кримінального процесу, інших наук і дисциплін, процесу навчання загалом.

Увага - необхідний елемент спостереження. Виражаючи собою "спрямованість і зосередження нашої психічної діяльності" [4, 17], увага існує у декількох формах. Перша форма - неумисна, або мимовільна увага, що характеризується відсутністю мети діяльності і вольових зусиль для здійснення цієї діяльності.

Друга форма уваги - довільна увага, що характеризується свідомо поставленою метою й вольовими зусиллями для стійкої концентрації уваги на виконанні діяльності, необхідної, щоб досягнути цієї мети.

Якщо в обумовленості мимовільної уваги в людини

виявляються особові чинники, то в довільній увазі ці особові риси виступають на перший план. Адже ця умисна увага, обумовлена намірами, її потребами і інтересами. Довільна увага, як відомо, виникла в людському суспільстві в процесі праці. Довільна увага залежить від свідомої волі і виражає особові спрямування і в цьому сенсі воно активне.

На особу кожен момент діє безліч різних дій. Але в кожній людині є великий запас колишнього досвіду й спонукань, що виникають під впливом потреб. Особа отримує інформацію від довкілля часто в дуже великому об'ємі і зазвичай цей потік інформації складається в певну систему. Назустріч йому йде потік інформації, що відбиває внутрішній стан особи, її знання, прагнення і почуття.

Ці два потоки систем інформації вступають у взаємодію і на цій основі відбирається те, що є для особи найбільш значимим за цих умов. У результаті виникають ті ідеальні спонукальні сили, які і є безпосередніми причинами вольових дій, що виражаються в увазі, яка відбирає найбільш значиме для особи і регулює її дії, як у внутрішньому, так і в зовнішньому плані.

Увага в трудовій діяльності слідчого і оперативного працівника має бути раціонально регульована. Наприклад, досвідчений слідчий, проводячи слідчу (розшукову) дію, не прибігає до постійних вольових зусиль для концентрації уваги. Йому добре відомо, коли треба підвищити увагу, добитися її повної концентрації або дещо послабити концентрацію уваги відповідно до ходу тієї або іншої слідчої (розшукової) дії.

Нерідко для того, щоб прийняти рішення, потрібен досить тривалий період для роздуму, для аналізу всієї ситуації, спрямування уваги і на обставини, супутні ухваленню певного рішення, орієнтування в усьому цьому і виділення істотного. І в цьому орієнтовному періоді необхідно навчити суб'єктів спостереження розбиратися в умовах, запропонованих їм завдань, виявляти в них основні елементи.

Таким чином, уже в орієнтовному періоді роздуму увага проявляється досить виразно. Вона далі поглиблюється в процесі ухвалення рішення, особливо у випадках, коли рішення пов'язане з складнощами. Але виражає для особи найбільшу значущість в певний момент. Ось чому, визначаючи увагу як спрямованість і зосередженість особи, слід додати: у даний момент і за даних умов.

Сам процес виконання прийнятого рішення також вимагає спрямованості та зосередженості уваги, що проявляється в організованості особи. Основним у розвитку довільної уваги є підвищення рівня професійної підготовки суб'єкта спостереження до такої складової, як спостережливості.

У підсумку треба відмітити, що увага може не вимагати вольових зусиль для її підтримки. Тоді вона стає післядовільною. Цей вид уваги не можна зводити до мимовільного. Він викликається свідомо поставленою метою, але не вимагає вольових зусиль, що не позбавляє його активності. Досвідчені слідчі й оперативні працівники уміють переводити довільну увагу в післядовільну, що значно зменшує стомлюваність і підвищує працездатність. При післядовільній увазі в наявності свідомо поставлена мета, яка зовсім не вимагає зусиль, або вимагає лише незначних зусиль для її підтримки. Така увага, на думку психологів, має місце при захопленні працюю, коли наявність зв'язків, що зміцнилися в корі великих півкуль робить непотрібними або майже

непотрібними зусилля щодо підтримки уваги. Обидві ці форми, і довільна, і післядовільна увага, як різновиди навмисної уваги характерні для спостереження при збиранні, дослідженні і оцінці доказів.

Література

1. Большой психологический словарь / [Сост. В. Зинченко, Б. Мещеряков] - Олма-пресс. - 2004.

2. Гребельский Д.В. Некоторые вопросы совершенствования курса "Оперативно-розыскная деятельность органов охраны общественного порядка". [В кн.: Труды Высшей школы МООП СССР] / Д.В. Гребельский. - М., 1967. - С. 89. - (Вып. 16).

3. Дашкевич В.А. Значення візуальної психодіагностики під час проведення візуального спостереження / В.А. Дашкевич // Юридична психологія та педагогіка. - К., 2012. - № 2(12). - С. 194-200.

4. Добрынин Н.Ф. Произвольное и слепопроизволь-

ное внимание / Н.Ф. Добрынин // В сб. Произвольное и слепопроизвольное внимание. "Ученые записки МШИ". - М., 1958.

5. Оперативно-розыскная деятельность. Частина I: Підручник - Харків: Вид-во Нац. ун-ту внутр. справ - 2002. - 336 с.

6. Психологічна енциклопедія / [автор-упорядник О.М. Степанов] - К.: Академвидав, 2006.

7. Сущность, силы, средства и методы оперативно-розыскной деятельности органов внутренних дел. - Общая часть / [Под. ред. В.М. Атамжитова, В.В. Дедухина] - М.: НИ и РИО, 1985.

Глуценко І.В.,

здобувач кафедри кримінального процесу
ОДУВС

Надійшла до редакції: 16.08.2015

УДК 343.98

АКТУАЛЬНІСТЬ ПРОВЕДЕННЯ ДОСЛІДЖЕННЯ ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВИХ ОСНОВ ВИЯВЛЕННЯ ТА РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ У СФЕРІ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ

Горбаньов І. М.

У науковій статті розглядається цінність інтелектуальної власності для громадянина та України; залежність економічної безпеки держави від режиму охорони та захисту промислової власності, авторського права та суміжних прав; міжнародні нормативно-правові акти у сфері інтелектуальної власності, ратифіковані на території України; статистичні показники з ЄРДР щодо зареєстрованих кримінальних правопорушень у сфері інтелектуальної власності; результати соціологічних досліджень у цьому напрямі; загальна суспільна небезпека вказаних кримінальних порушень. Завдяки чому робиться висновок про актуальність і доцільність проведення ґрунтовного кваліфікаційного наукового дослідження теоретико-правових основ виявлення та розслідування кримінальних правопорушень у сфері інтелектуальної власності. Також наводиться оптимальний розгорнутий план такого наукового дослідження.

Ключові слова: інтелектуальна власність, виявлення та розслідування кримінальних правопорушень.

В научной статье рассматривается ценность интеллектуальной собственности для гражданина и Украины; зависимость экономической безопасности государства от режима охраны и защиты промышленной собственности, авторского права и смежных прав; международные нормативно-правовые акты в сфере интеллектуальной собственности, ратифицированные на территории Украины; статистические показатели по ЕРДР о зарегистрированных уголовных правонарушениях в сфере интеллектуальной собственности; результаты социологических исследований в этом направлении; общая общественная опасность указанных уголовных нарушений. Благодаря чему делается вывод об актуальности и целесообразности проведения основательного квалификационного научного

исследования теоретико-правовых основ выявления и расследования уголовных правонарушений в сфере интеллектуальной собственности. Также приводится оптимальный развернутый план такого научного исследования.

Ключевые слова: интеллектуальная собственность, выявление и расследование уголовных преступлений.

In the scientific article the value of intellectual property and the citizen of Ukraine; dependence of economic security and regime of protection of industrial property, copyright and related rights; international regulations on intellectual property, ratified in Ukraine; statistics of registered criminal offenses in the field of intellectual property; results of sociological research in this direction; general social danger of these criminal offenses. Due to the conclusion about the relevance and feasibility of thorough research qualification theoretical and legal foundations detection and investigation of criminal offenses in the field of intellectual property. Also provides optimal detailed plan of such research.

Keywords: intellectual property, detection and investigation of criminal offenses.

Для побудови сучасного демократичного українського суспільства та України, як сильної, успішної, економічно розвинутої європейської держави є необхідним та доцільним створення умов для забезпечення важливих, визнаних у всьому цивілізованому світі, соціальних цінностей. Серед них значне місце посідає право на інтелектуальну власність та її захист.

Україна різноманітними державно-правовими інститутами економічного, правового, культурно-виховного й організаційно-управлінського характеру всіляко намагається запобігти посяганням на результати творчої діяльності, однак, це суттєво не зменшує широкого розповсюдження порушення авторського права